

УДК 241.1

Протоієрей Сергій Скубченко

**СОЦІАЛЬНО-РЕЛІГІЙНІ ЗМІНИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ:
ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ**

Порівняно з ХХ сторіччям у сучасній епосі з'явилися нові тенденції у всіх сферах життя пострадянського простору, змінився світогляд суспільства. Беззаперечно, значну роль у цьому відіграли економічні, політичні, соціальні та інші аспекти, однак перше місце серед них посідають проблеми, пов'язані з ідеологією. Духовне оскудіння та нестабільність ідеологічної системи Радянського Союзу призвели до того, що перспективи подальшого розвитку соціалізму стали неможливими. На ідеології моделювалася політика, економіка, та соціокультурне життя країни, а тому з її кризою зруйнувалися і всі вищезгадані сфери державної діяльності.

Що ж так вплинуло на радянську масову психологію, що суспільство настільки легко змогло відмовитися від державного устрою, за яким виховувалося та змінилося стільки поколінь? На думку Б.С. Єрасова, на зміну культурних пластів насамперед впливає час [1, с. 21–23]. Важко визначити правомірність висновків вченого, але в нашому випадку важливіше те, що під впливом часу нагромаджені проблеми дійсно переформатували психологічний клімат радянської епохи.

Згідно із слушним зауваженням Іоніна Л.Г., “суспільство є продукт людських дій, штучне створене людьми явище” [3, с. 21-22]. І хоча подібні висновки не висвітлюють всього того, що Церква вкладає в поняття “суспільство” в його соціально-релігійному значенні – “ЇкклзуЯб”, тлумачення поняття суспільства саме в розумінні Л. Г. Іоніна дає можливість яскраво проілюструвати, *що* з ним може статися, якщо воно втратить православну духовність.

Комуністична партія наклала табу на релігію і тим самим внесла у суспільні відносини певну штучність, бо неможливо побудувати порядне суспільство без живої та діючої віри в Бога. Соціум повинен орієнтуватися на добро, але й добро повинно бути не абстрактним, притаманним лише якійсь ситуації, пов'язаним із самовизначенням людини у вчинках, а сутнісним. Доброчинність в людині має стати онтологічною, бо без конкретизації, яке добро отримує в конкретному бутті Божому, воно втрачає свій сенс. Етичність без Бога нічого у майбутньому не дістане, крім адміністративно-правових стосунків між людьми. Як показує практика, атеїзм виснажує ціннісно-нормативний духовний складник і врешті-решт робить суспільство атомізованим, що, до речі, і спостерігається в житті сучасного суспільства [8].

За допомогою абстрактної ідеї світлого майбутнього “суспільне благо” почалося з публічного приниження іншо-думців, потім були суспільний жах перед наклепами, тотальна зрівнялівка тощо, а скінчилося зміною парадигми мислення самого суспільства.

Як гарно жилося при Радянському Союзі, - лунає голос деяких літніх людей, - “от уже ж гарні були керівники державної влади: й самі крали, й народу давали красоти”. Ось вони головні наслідки етичності без Бога – підміна цінностей! Проблема навіть не в тім, що десь хтось крав чи коїв щось інше у тому ж дусі, а в тім, що кривда

стала нормою, спотвореність стала підноситись як благо, а саме благо стало сприйматись у перекрученому вигляді, “врешті, чорна “Волга” секретаря райкому викликала злобу, а “Мерседес” крадія - підлітка сприймався байдуже, а то і з симпатією” – пише С. Кара-Мурза [4, с. 324].

Ми дивуємося, звідки в нас сьогодні стільки ненависті, стільки байдужості до інших, киваємо на сучасну епоху, мовляв, порівняно з минулим у людей сьогодні немає нічого святого, зітхаючи, згадуємо про високий рівень моральності своїх пращурів. Проте зовсім не замислюємося над тим, що сучасні проблеми виникли не раптово, а є результатом соціальної діяльності багатьох поколінь. Зрозуміло, що проблеми були завжди, але, на відміну від минулого, сучасні соціальні негаразди не продиктовані одним лише політичним або економічним становищем у країні – у наявності криза духовного характеру.

Так, наприклад, якщо ми запитаємо у юнака, навіщо він порізав сидіння в автобусі або жбурнув камінь у вікно потяга, він навіть сам не буде цього знати. Можна було б послатися на юнацьку руйнівну енергію, яка була спрямована не за тією траєкторією, але, як зауважує А.С. Панарін, “людина як культурна істота сприймає дійсність крізь призму культурного тексту і свою поведінку будує не лише за біхевіористською схемою (стимул - реакція), а насамперед на основі безперервних герменевтичних процедур” [6]. Кидаючи камінь у вікно, юнак не замислюється над тим, що може когось травмувати і навіть вбити, він просто кидає камінь, бо так йому того схотілося, його вчинок немотивований, а підсвідомий.

Яким же чином можна пояснити подібне явище? Свого часу православні храми були осередками духовного життя суспільства. На відміну від сьогодні в їхньому будівництві брали участь цілі родини. Змалку дітей привчали до молитви й милосердя, беручи за приклад життя святих. А потім все перевертається шкереберть. Те що було найсвятішим, стає забороненим, те, що було душею народу, проголошується отрутою. Із чим же стикається суспільство? З руйнацією масової психології: на очах дітей руйнувалися храми, нівечилися святині, словом, знищувалося все те, що ще вчора було найдорожчим. Віру виривали з душі, виривали по-живому. Руйнація стала архетипом радянського буття. Склався новий квантигенезний психотип існування – прогрес-регрес [5, с. 39]. З одного боку, держава спрямована на відродження та побудову, а з іншого - саме суспільство, при всьому бажанні, психологічно не спроможне на необхідному рівні підтримувати досягнуте, бо енергія суспільства підсвідомо схиляється до руйни.

Протягом багатьох десятиліть суспільство перебувало в очікуванні світлого майбутнього, здатного бути досягнутим за умов комунізму, проте задана партією програма так і не здійснилася. Загальне благо виявилось недієздатним, оскільки неминуче детермінувало саму особистість. На фоні суспільного щастя суб'єкт ставав заручником загальносоціальної державної планової політики. Замість свободи, яку повинна була б принести опіка держави, ефемерне загальне благо обернулося тоталітаризмом, а в майбутньому - незахищеністю самих громадян перед викликами сучасності, бо всі звикли до того, що про все подбають інші, коли ж виникла необхідність подбати про себе самостійно, дбання “про себе” обернулося іншим – “для себе”.

Безумовно, невинувато було б відповідну проблему пояснювати виключно в такому ракурсі, але важливо побачити, наскільки тяжкими можуть бути наслідки, змі-

ни парадигми ціннісних орієнтирів. Все це програма, яка неусвідомлено була закладена ще за радянських часів. Зруйновано храми душі, тепер руйнують навколо себе все те, що самі створюють.

Кажуть, святе місце пустим не буває – це правда, але не завжди місце святості знов займе святість, іноді туди приходять зло. Порожнеча не віддає, вона поглинає, або, кажучи мовою філософії, – споживає. Якими би гарними не були лозунги радянської влади, судити про неї можемо “по її плодам”. Наслідки духовної спустошеності сьогодні очевидні, недарма філософія називає сьогоднішня споживацькою епохою.

“Помилка всіх соціальних утопій - пише І.О. Філіна – у ствердженні можливості створити таке суспільство, де торжество добра буде повністю забезпечено самою структурою цього суспільства” [9, с. 59]. Проблема будь-якого політичного режиму, який намагається переслідувати Церкву, полягає в антисоціальному акті, і навіть геноциді. Цілячись в Церкву як структуру, такий політичний режим знищує свій власний народ.

Ми звикли під геноцидом розуміти знищення за національною ознакою, але ж знищення за релігійною ознакою ще важчий злочин. У першому випадку ліквідується окрема нація, у другому - знищується ціле співтовариство націй, за допомогою віри в Бога пов'язаних один з одним в єдине земно-небесне громадянство. І якщо Церква від цього очищається, як золото в горнілі від всіляких домішок, то політичний режим прирікає себе до занепаду.

Водночас, неможливо сказати, що за радянських часів віра була повністю знищена, ставши маргіналізованою, вона лише сховалась у найпотаємніші куточки суспільної свідомості. Віра не може бути по-хрущовські “виметеною”, вона - дух народу, і цей дух неодноразово заявляв і заявляє про себе у найважчі хвилини. Недарма мученики радянської епохи названі новомучениками, бо велич їх подвигу і статистична кількість відповідають мученикам першохристиянської епохи.

“Кожен народ має інстинкт, даний йому від природи, а це значить і від Бога, - стверджує релігійний філософ І. Ільїн, – і дари Духа виливаються в нього від Творця” [2, с.56]. Таким чином, стан духовності в суспільстві залежить не стільки від бажання влади, скільки від народної самосвідомості, повнота якої здійснюється і реалізується як ЁкклзуЯб.

Навіть якщо державна політика на офіційному рівні оголосить войовничий атеїзм, зберігання віри буде здійснювати та частина держави, що не відречеться від Бога. Саме з таких духовних осередків складається Соборна Церква – ЁкклзуЯб, яку із середини здійснює Сам Христос. В православному розумінні Церква стає церквою не тоді, коли двоє чи троє зберуться в ім'я Боже, але коли Бог буде посеред них (Мф.18:20).

Божественна благодать животворить суспільство не ззовні, а із середини, і жодним чином спадкоємність віри не переривається, бо Церква не визначається політичним режимом. Однак абсолютно неможливо відокремити церкву від держави, бо Церква має не лише метафізичний вимір, а як структура поширюється і на географічній, і на політичній мапі країни. Словом, у Церкві й держави - загальна соціальна платформа і не можна відокремити державного посадовця від Церкви, принаймні якщо він сам вважає себе її членом. Отже, якщо офіційна політика нехтуватиме Церквою, моральне становище в країні занепаде. Як підкреслюють В.С. Пісчиков та М.М. Холін, “сенси дій не винаходяться індивідом на свій розсуд, а визначаються культурою, в якій він існує” [7, с. 12].

Нехтуючи голосом Церкви, влада стає чужою народу, у свою чергу останній протиставить себе владі, як це сталося за радянських часів, “порожнеча не віддає, вона поглинає”, і наситити порожнечу неможливо, в неї можна лише внести добробут, тобто буття в його онтологічній категорії.

Сьогодні Церква залишається тим інститутом, який, згідно із статистичними даними не тільки користується довірою, але й успішно виконує свою місію служіння світові, зберігаючи і передаючи вікові традиції духовної спадщини своєму народу. Наступне слово залишається за владою. Життя сучасного суспільства принципово відмінне від минулих епох: нові запити, нові вимоги, новий світогляд. Саме тому владі потрібно замислитися над тим, що сталося свого часу у відносинах держави та церкви, і поставити перед собою запитання, чи готові ми сьогодні виправити помилки минулого й разом почати піклуватися за духовність та рівень культури своєї Батьківщини.

Список літератури: 1. *Ерасов Б. С.* Социальная культурология: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – Изд. третье, доп. и перераб. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 591 с. 2. *Ильин Иван.* Основы христианской культуры. – СПб: Шпиль, 2004. – 352 с. 3. *Ионин Л. Г.* Социология культуры: Учеб. пособие для вузов.- Гос. ун-т - Высшая школа экономики. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. дом ГУВШЭ, 2004. – 427 с. 4. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием (Серия: История России. Современный взгляд). – М.: Алгоритм, 2000. – 736 с. 5. *Маслова Н. В.* Ноосферное образование: Монография. – М.: Ин-т. холодинамики, 2002. – 339 с. 6. *Панарин А.С.* Православная цивилизация в глобальном мире. – Режим доступа http://www.patriotica.ru/religion/panarin_prav_.html7. *Писчиков В.С., Холин М.М.* Кризис духовности: прозаизация бытия // Актуальні питання духовності. -2008.- №9.- С.12-23 8. *Скубченко С., прот.* Значение православной духовности в процессе формирования гуманитарно-технической элиты. – Режим доступа: <http://www.eparchia.kharkov.ua/statposts/45> 9. *Филина И.А.* Негативные традиции и новации в современной духовности // Актуальні питання духовності. – 2002.- №4. – С. 57-65.

Bibliography (transliterated): 1. *Erasov B. S.* Social'naja kul'turologija: Uchebnik dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. – Izd. tret'e, dop. i pererab. – M.: Aspekt Press, 2000. – 591 s. 2. *I'in Ivan.* Osnovy hristianskoj kul'tury. – SPb: Shpil', 2004. – 352 s. 3. *Ionin L. G.* Sociologija kul'tury: Ucheb. posobie dlja vuzov.- Gos. un-t - Vysshaja shkola jekonomiki. – 4-e izd., pererab. i dop. – M.: Izd. dom GUVShJe, 2004. – 427 s. 4. *Kara-Murza S. G.* Manipuljacija soznaniem (Serija: Istorija Rossii. Sovremennyj vzgljad). – M.: Algoritm, 2000. – 736 s. 5. *Maslova N. V.* Noosfernoe obrazovanie: Monografija. – M.: In-t. holodnamiki, 2002. – 339 s. 6. *Panarin A.S.* Pravoslavnaja civilizacija v global'nom mire. – Rezhim dostupa http://www.patriotica.ru/religion/panarin_prav_.html7. *Pischikov V.S., Holin M.M.* Krizis duhovnosti: prozaizacija bytija // Aktual'mi pitannja duhovnosti. - 2008.- №9.- S.12-23. 8. *Skubchenko S., prot.* Znachenie pravoslavnoj duhovnosti v processe formirovanija gumanitarno-tehnicheskij jelity. – Rezhim dostupa: <http://www.eparchia.kharkov.ua/statposts/45> 9. *Filina I.A.* Negativnye tradicii i novacii v sovremennoj duhovnosti // Aktual'mi pitannja duhovnosti. – 2002.- №4. – S. 57-65.

Протоиерей Сергей Скубченко

**СОЦИАЛЬНО-РЕЛИГИОЗНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ПОСТСОВЕТСКОГО
ПЕРИОДА: ПРОБЛЕМЫ ДУХОВНОСТИ**

Рассмотрены проблемы, изменившие психологический климат советской эпохи и мировоззрение общества. Прослежено, как в результате социальной деятельности многих поколений возник кризис духовного характера. Раскрыто значение духовности для нравственного состояния общества. Показана необходимость совместной заботы о духовности и уровне культуры своей Родины.

Archpriest Sergei Skubchenko

**SOCIAL AND RELIGIOUS CHANGES IN POST-SOVIET PERIOD:
THE PROBLEM OF SPIRITUALITY**

The problems that have changed the psychological climate of the Soviet errand world society. Traced as a result of the social activities of many generations of a crisis of spiritual nature. Revealed the significance of spirituality for the moral state of society. The necessity of joint concern for the level of spirituality and culture of their homeland.

Стаття надійшла до редакційної колегії 2.03.2011